

PETRU MOVILĂ - FIU CREDINCIOS AL NEAMULUI ROMÂNESC

Nicolae Cârlan

Cu rădăcini adânci și trainice în solul istoriei românești, mergând îndărăt până la legendarul aprod Purice, Movileștii au dat vieții social-politice, culturale și religioase românești, reprezentanți de seamă care s-au manifestat cu pregnanță la sfârșitul veacului al XVI-lea și în prima jumătate a celui de-al XVII-lea, mai precis între anii 1596 (începutul domniei lui Ieremia Movilă în Moldova) și 1646 (sfârșitul vieții lui Petru Movilă).

În această vreme, Movileștii ocupă de opt ori scaunele voievodale: în Moldova de șase ori și în Țara Românească de două ori, un scaun episcopal (la Rădăuți) și două scaune mitropolitane (în Moldova și la Kiev), lăsând posterității remarcabile ctitorii eclesiastice (să reținem doar trei: Sucevița, Burdujeni și Rubiejovka) și excepționale opere de artă și cultură, unele intrate în patrimoniul universal de valori ca un aport românesc substanțial și inconfundabil.

Cu siguranță că cel mai renumit dintre toți Movileștii rămâne, după părerea noastră, Petru, "arhiepiscop și mitropolit al Kievului, Haliciului și a toată Rusia" (Mică), un fel de pandant răsăritean al lui Nicolaus Olahus¹ cu care prezintă afinități evidente, prin câteva trăsături esențiale:

1. obârșia etnică comună, pe care nici unul nici celălalt nu și-au dezmințit-o, ba, dimpotrivă și-au afirmat-o ca pe un însemn de noblețe;
2. descendența din familii voievodale românești;
3. demnitatea de mare ierarh al bisericii creștine, cu rol decisiv în apărarea identității, unității și purității credinței creștine pe care au slujit-o;
4. larga deschidere umanistă, de factură religioasă, în special spre universul latinității, dar și al elenismului;
5. calitatea de fondator al învățământului "academic".

Indeobște, între meritele principale ale lui Petru Movilă este reținută cu prioritate lupta sa pentru apărarea ortodoxiei răsăritene în fața asaltului catolic, cu deosebire prin lucrarea *Mărturisirea ortodoxă* (*Pravoslavnica mărturisire*), "socotită cea mai însemnată lucrare originală"² a sa care, la vremea ei, a făcut carieră universală fiind răspândită atât în lumea ortodoxă, prin versiunile grecești (15), ucrainene, ruse, sârbești, române (19), cât și în cea catolică prin editările în limba latină, dar și polonă, olandeză, germană, engleză, maghiară³. Această faimă universală, pe care o atestă și lucrările ce i-au fost consacrate de S. Golubev (limba ucraineană), Emil Picot (limba franceză), Mario Ruffini (limba italiană), A. Venelin (limba rusă) sau de românii P.P. Panaitescu, D.P. Bogdan, Ion (Jean) Mihalcescu și Teofil Ionescu (limba franceză), Oreste Tafrali (limba italiană), Ion Mihalcescu (limba germană), nu s-ar fi bucurat de prestigiu și audiență depline dacă n-ar avea ca temelie valoroasa activitate editorială, școlară și eclesiastică pe care a întreprins-o pe parcursul a mai puțin de două decenii cu o devoțiune dusă până la sacrificiul de sine.

Deși Nicolae Iorga îl numește "fiu înstărit al țării" și "vlăstare domnească luată departe de vântul pribegiei"⁴, notând apăsător că "pentru noi, Petru Movilă e, fără îndoială, un pierdut, un înstrăinat, care de cum s-a așezat în egumenia sa la Pecersca, n-a mai scris românește"⁵, deci în pofida unor afirmații atât de categorice emise de o autoritate științifică atât de copleșitoare,

el rămâne un fiu credincios al acestui neam de la care nu și-a întors niciodată fața, ba, mai mult, atât cât i-au îngăduit împrejurările a acționat fără preget pentru a-i sprijini propulsarea întru lumina dreptei credințe prin intermediul culturii (al școlii și al cărții tipărite), concomitent găsind în țara sa de obârșie, condiții prielnice pentru ca gândirea sa teologică să înflorească și să rodească într-un sinos desfășurat pe parcursul mai multor luni de zile, cu o participare din lumea ortodoxă, dacă nu pe deplin reprezentativă, în orice caz, nu lipsită de capacitatea de a degaja semnificații și consecințe benefice pentru ideile pe care le vehicula *Omologia* sa, elaborată în limba latină la Kiev, unde trecuse deja printr-o primă probă de rezistență într-un sinod local (1640), impunându-se ca un reper de doctrină teologică ortodoxă cu o longevitate remarcabilă.

Dar nu atât numai aceste circumstanțe îi conferă lui Petru Movilă rolul de susținător, dintr-o anume perspectivă rusească, al culturii românești din cele două principate, perspectivă de care ni s-a impus să facem cam mult caz la un moment dat. De fapt, "dacă a fost o înrăurire rusească asupra culturii românești de atunci - ne previne Nicolae Iorga, fără nici un echivoc - trebuie să nu se uite că ea venea din Rusia polonă și nu din Rusia țarului, care era cufundată încă în adânc întunerice și de la o mitropolie rusească unde un român ajunsese cea dintâi lumină a conștiinței, a învățăturii, a lucrului cu mintea. Să n-o uităm nici noi și să n-o uite nici alții"⁶. Aceasta și pentru că "tânărul de 25 de ani, care încheia, la 1621, cariera sa de pretendent, era în adevăr un om cu neobișnute cunoștințe: Pe lângă limba sa, el știa latinește, rusește, polonește, grecește, elinește și vechea slavonă"⁷, încât "pentru soarta ortodoxiei în părțile rusești supuse regelui polon, venirea sa pe tronul arhiepiscopal a fost o întâmplare minunată și mântuitoare"⁸.

Așa cum apreciază Nicolae Cartoian, "cu toată viața lui de muncă aprigă închinată operei de ridicare a bisericii rutene, totuși mitropolitul Petru Movilă n-a rupt cu totul legăturile cu patria mamă"⁹. Și asta nu numai pentru că în primele cărți ieșite din tipografia oblăduită de el la Pecersca semnează "fiul domnului Moldovei", imprimând și stema celor două principate românești, unde Simion Movilă fusese domnitor. Renunțarea, datorită smereniei pe care o implică viața călugărească, la aceste însemne, nu denotă din partea lui Petru Movilă că-și reneagă obârșia. Dimpotrivă, de câte ori împrejurările o cer și o îngăduie, el și-o afirmă mai mult sau mai puțin fățiș. Astfel, atrage odată atenția că a cheltuit avuțiile strămoșilor săi, domnii Moldovei, pentru nevoile bisericii ucrainene. Altă dată I se reproșează că s-a înconjurat numai de slujitori moldoveni. O serie de acțiuni precum tipografiile trimise, cu tot cu meșteri tipografi, în Țara Românească și, ulterior, în Moldova, sau profesorii pe care i-a trimis la Iași pentru organizarea unei academii după modelul celei înființate de el la Kiev, ori dăruirea, pentru larva Pecersca, a unei *Evangelii* din vremea lui Ștefan cel Mare, punerea hramului "Sf. Ioan cel Nou de la Suceava" unei biserici ctitorite de el la Golosvienski, oficierea, la Iași, în anul 1645 a slujbei de cununie a fiicei lui Vasile Lupu, Maria, cu principele Ianusz Radzvil, când rostește o cuvântare duhovnicească în bună parte în limba română, dar tipărită în limba ucraineană, sfaturile adresate fratelui său Simion Movilă la urcarea pe tronul Moldovei (tipărite în *Prefața la Triod înflorit*, 1631) asemuite cu *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* atât de P.P. Panaitescu cât și de Gheorghe Mihăilă¹⁰, sunt suficiente argumente care susțin românismul lui Petru Movilă. Să notăm că aceste două scrieri au fost deja subsumate literaturii române vechi, ilustrând acel slavonism târziu pe care nu cu mult timp înainte îl înfățișase și Anastasie Crimca prin școala de copişti și miniaturişti de la Dragomirna.

Dar, suntem de părere că la fel de bine pot fi adjuocate de cultura și literatura română și celelalte scrieri (predoslovii, predici, intervenții polemice) ale lui Petru Movilă ca și tipăriturile patronate de el, indiferent de locul de apariție și de limba în care au fost concepute. Pentru argumentare, fie-ne îngăduit să reamintim că Academia Română, în ședința din 28 februarie 1895, a stabilit, pentru elaborarea Bibliografiei românești vechi, următoarele criterii:

1. criteriul teritorial (privește toate cărțile apărute în Muntenia și Moldova, indiferent de limbă și autori);

2. criteriul lingvistic (privește lucrările în limba română apărute în celelalte provincii românești);

3. criteriul etnic (privește lucrările scrise de români și publicate în străinătate). Aceste criterii, pe parcursul unui veac, au suferit, firește, unele ajustări și precizări privind ordinea (George Baiciulescu propunea, în 1955, pe primul loc criteriul lingvistic, pe locul al doilea pe cel teritorial și pe locul al treilea pe cel etnic) sau modul de interpretare/nuanțare a conținutului lor. În cazul elaborării Bibliografiei naționale retrospective ordinea criteriilor din 1895 ar rămâne neschimbată, doar că formularea și conținutul lor arată cu totul altfel:

1. publicațiile apărute pe teritoriul României;

2. publicațiile autorilor români în străinătate, indiferent de limba în care au fost scrise;

3. scrierile străine referitoare la români, pentru români și privitoare la România ca țară.

Aceste criterii au fost concepute în acord cu orientările internaționale în materie, promovate de Federația Internațională a Asociației de Bibliotecari și Biblioteci (IFLA), prin intermediul Programului de Control Bibliografic Universal. Așa, de pildă, la Congresul Internațional asupra Bibliografiilor Naționale (Paris, 12-15 septembrie 1977), organizat de către UNESCO, în colaborare cu IFLA, criteriile românești își regăsesc substanța în documentul de lucru al Congresului, unde se stipulează limpede:

"Criteriul de bază care servește la determinarea perimetrului unei bibliografii naționale este cel teritorial", însă "agenția bibliografică națională poate să aleagă includerea descrierilor care reflectă colecția națională a țării, ca și edițiile (tipăriturile) sale. Aceste referințe pot cuprinde descrierile publicațiilor și articolelor cu privire la țară, publicate altundeva (...); și/sau ale publicațiilor autorilor naționali, editate în exterior; și/sau ale publicațiilor în limba (sau în limbile) țării, editate în afară"¹¹.

Dacă la nivel de afirmare a principiilor, lucrurile sunt cât se poate de limpezi, în practică nu s-au făcut pași hotărâtori pentru materializarea lor și Bibliografia națională retrospectivă se află, la noi, încă în stadiul unui frumos deziderat a cărui îndeplinire ar fi benefică nu numai pentru cultura, dar și pentru istoria și politica noastră națională. În orice caz, în ceea ce privește prodigioasa sa activitate de editor, "se cunosc aproximativ 50 de tipărituri îngrijite de mitropolitul Petru Movilă, unele lucrute de el însuși, altele de ucenici sau colaboratori ai săi, apărute la Kiev, Lvov și Vilna. Este vorba de trei categorii de lucrări: de slujbă - unele în mai multe ediții, cea mai însemnată fiind *Evhologhiomul* sau *Molitvoslovul* din 1646, cu rânduiala a 126 de slujbe, în peste 1500 de pagini, - cărți de învățătură sau zidire sufletească și cărți polemice îndreptate împotriva catolicilor"¹². Ei bine, toate acestea, având în vedere criteriile prezentate mai sus, cu privire la Bibliografia națională retrospectivă, se subsumează culturii și literaturii române. Drumul a fost deja deschis de Gheorghe Mihailă care, pornind de la ceea ce postulase deja P.P. Panaitescu¹³ în anul 1942, a inclus în patrimoniul literaturii române vechi "două scrieri literare ale lui Petru Movilă adresate compatrioților săi" și anume, așa cum am precizat deja, sfaturile adresate fratelui său Moise Movilă la urcarea pe tronul Moldovei în aprilie 1630 și cuvântarea "rostită parte în limbă polonă, parte în limba română", la ceremonialul de cununie al domniței Maria, fiica lui Iansz Radzvil, în februarie 1645, celebrată în biserica Trei Ierarhi din Iași¹⁴. Un argument în plus în sprijinul acestei adjudecări ni-l oferă o informație pe care am colectat-o din uriașul depozit realizat de marele savant Nicolae Iorga: "Multe din manuscrisele pe care egumenul de la Pecersca, apoi Mitropolit de Chiev, Haliciu și toată Rusia, le întrebuițea pentru edițiile sale, erau culese din țerile noastre, care vor fi pierdute cu acest prilej o parte din bogățiile lor literare și artistice"¹⁵.

Iată că a venit timpul să le recuperăm, chiar dacă îmbrăcate în alte vestimente și reprezentând o zestre spirituală comună pentru români și ucraineni, ca și pentru întreaga

ortodoxie. "Înstrăinatul" Petru Movilă, rămâne, și în felul acesta, ca atâția dintre românii care au slujit și s-au afirmat dincolo de fruntariile țării noastre, un fiu credincios al neamului românesc, o valoare pe care românitatea a ivit-o și a oferit-o umanității cu aceeași generozitate cu care le-a oferit și pe cele zămislite și afirmate la ele acasă.

NOTE

1. George Ivașcu - *Istoria literaturii române*, I, București, Editura Științifică, 1969, p. 62.
2. Preot prof. univ., dr. Mircea Păcurariu - *Dicționarul teologilor români*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1966, p. 292 (în continuare: *Dicționarul...*).
3. *Ibidem*, p. 292.
4. Nicolae Iorga - *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, București, 1904, p. 131.
5. *Ibidem*, p. 136.
6. *Ibidem*, p. 132.
7. *Ibidem*, p. 133.
8. *Ibidem*, p. 135.
9. Nicolae Cartoian - *Istoria literaturii române vechi*. Postfață și bibliografii finale de Dan Simonescu. Prefață de Dan Zamfirescu, București, Ed. Minerva, 1990, p. 164.
10. P.P. Panaitescu - *Petru Movilă și românii*, București, 1992, p. 7 (apud Gheorghe Mihăilă - *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1972, p. 188).
11. Angela Popescu Brădiceni - *Conceptul de bibliografie națională retrospectivă în lumina istoriei naționale*, în "Valori bibliofile din patrimoniul național. Cercetare și valorificare", I, Râmnicu Vâlcea, 1980, passim (pp. 11-23).
12. Mircea Păcurariu - *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Chișinău, Editura "Știința", 1993, p. 206.
13. P.P. Panaitescu - *op. cit.*
14. Gheorghe Mihăilă - *op. cit.*, pp. 183-228.
15. Nicolae Iorga - *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I, Vălenii de Munte, 1908, p. 294.

Summary

The author tries to resume some aspects from Petru Movilă's life and activity. Superior in Percesca, metropolitan bishop in Kiev, Halici and in entire Russia, he achieved a precious editorial, educational and ecclesiastical activity. Although he was called by Nicolae Iorga "estranged son of the country", Petru Movilă operated for the development of his people's faith helped by the romanian culture life. In the National Retrospective Bibliography are known almost 50 printings tended by the metropolitan bishop Petru Movilă works appeared at Kiev, Liov, Viena. Those one were elaborated either by the metropolitan bishop or his disciples and contributors. Interesting remains the fact that Petru Movilă signed his first book with the formula "the son of Moldavia's ruler" printing the escutcheons of the two Romanian Principaties too.